

Recenzie a anotácie

Peregrin, J.: Člověk jako normativní tvor. Praha : Academia 2022, 198 s. ISBN 978-80-200-3268-1.

Academia, vydavateľstvo Akadémie vied Českej republiky, ponúka čitateľovi relatívne ucelenú monografiu zapadajúcu do rámca „normatívneho obratu“ v súčasnej filozofii. Čitateľ sa síce dozvedá, že jednotlivé kapitoly už boli publikované v podobe článkov, ale obsahová konzistencia diela svedčí, že vyrástlo z dlhodobého výskumného úsilia autora. Azda len občasné myšlienkové (nie textové) opakovanie prezrádza pôvod knihy vo viacerých samostatných textoch. Monografiu tvorí okrem úvodu 10 kapitol začlenených do 3 častí. Jednotlivé kapitoly sú vhodne rozdelené medzititulmi. Dopĺňa ju zoznam použitej literatúry, menný a vecný register.

Úvod si zaslúži pozornosť, lebo obsahuje základné tézy knihy i jednotlivých kapitol, čím pripomína kvalitné resumé. Centrálnou myšlienkou práce je, že človeka od ostatných živočíchov odlišuje schopnosť tvoriť, dodržiavať a presadzovať pravidlá, veľká časť cesty, ku ktorej viedla cez filozofiu jazyka. Už na tomto mieste sa vybavuje v pamäti zabudnutá veta Ortegu y Gasset: „... kde nie sú pravidlá, ktorých sa naši blížni môžu dovolať, tam nie je kultúra.“¹ J. Peregrin však ide ešte ďalej ako konzervatívec minulého storočia a argumentuje v prospech tézy, že bez pravidiel by sme asi ani neboli ľuďmi. Po prečítaní tejto knihy začneme uvedený názor brať vážne. Prvá časť nesie až príliš všeobecný nadpis Filozofia a vedy o človeku.

Prvá kapitola Súčasná vedecké poznatky o vnímaní, voda na mlyn pragmatizmu predstavuje širší rámec práce a jej dôležitosť čitateľ nájde až pri oboznamovaní sa s ďalším textom. Autor tu obhajuje názor o kontinuálnom prechodu medzi filozofiou a vedou, prekrývaní sa vníma-

¹ GASSET, ORTEGA Y. *Vzpouza davů*. Praha : Naše vojsko 1993, s. 70.

nia a konania ako dvoch aspektov toho istého procesu a následne o teórii ako druhu praxe.

Rámec názvu knihy prekračuje tvrdenie, že človek sa rovnako ako každý živý organizmus snaží vyhnúť prudkým zmenám prostredia, a to i jeho prispôbovaním. Zároveň pripomína interaktívnosť ľudského správania, kde sú súčasťou nášho prostredia aj iní príslušníci nášho druhu.

Druhá kapitola Interpretácia z pohľadu filozofa: čo to hľadáme, keď hľadáme zmysel svojim názvom aspoň prvoplánovo osloví praktického právnika každodenne vykladajúceho právo. Interpretáciu chápe ako hľadanie a nachádzanie zmyslu (s. 30) a zmysel ako účelnosť v nejakom projekte (s. 39), ktorý však často treba tiež nájsť.

Pozornosť si zaslúži rozlíšenie dvoch spôsobov porozumenia, vedeckého uplatniteľného na všetko vrátane človeka, a ďalšieho použiteľného len na človeka v súvislosti s jeho konaním.

Bez tretej kapitoly Čo robí človeka človekom? „Povaha“ versus „potrava“ by bolo Peregriniho chápanie úlohy noriem len ťažko uchopteľné. Autor pripomína aj právnikovi, že človek je tak málo určený geneticky, že mu to umožňuje nepreberné množstvo reakcií na podnety, čo následne umožňuje [ale nezaručuje jeho slobodu (s. 42)]. Aj do novej učebnice teórie práva prenikla téza, že: „Požiadavka na správanie jednotlivca vychádza z toho, že adresát právneho príkazu môže sledovať príkaz, ale nemusí.“² Tu nejde len o vonkajšie donútenie. Ak by bol človek geneticky predurčený len k určitému správaniu, tak toto jeho správanie by bolo nezmyselné právne regulovať. V situá-

² FÁBRY, B., KASINEC, R., TURČAN, M. *Teórie práva*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2017, s. 25.

cii menšej genetickej predurčenosti správania prispievajú k pokroku a ku koordinácii normy. Cestou odovzdávania kultúrneho „dedičstva“ sa stáva akulturácia a podľa autora predstavujú normy asi základ kultúry odovzdávanej medzi generáciami. Asi je nadbytočné uviesť, že nejde zvlášť o normy právne. Faktom prinajmenej neodporuje hypotéza historického zrodu pravidiel z kontaktov/situácií, kde môžu ich účastníci voliť medzi rôznymi postupmi/stratégiami.

Štvrtá kapitola Pravidlá ako hýbateľ kultúrnej evolúcie protirečí vžitému právnickému názoru o konzervatívnosti práva i noriem všeobecne. Autor presvedčivo vysvetľuje, že človek sa stáva „normatívnym tvorcom“ tým, že si učením osvojuje nielen vzorec správania, ale i metavzorec, že je správne sa tak správať (s. 61), v dôsledku čoho začne toto správanie vyžadovať aj od iných. Uvedené údajne umožnilo „negenetický“ vývoj a osvojovanie nového. Pravidlá, jazyk a myseľ sa tak u človeka vyvíjajú súčasne a vzájomne. Nekantovsky sa zaoberá premenou pravidelností na pravidlá, čím asi nevedomky nadväzuje na Jellinekovskú normatívnu silu fakticky: „... skutočné je povahy normatívnej, že má byť tak, ako tomu je.“³

Pravidlá ako niečo určujúce konanie všetkých podporujú spoluprácu, čo sa vypláca. Zvlášť vydarene a pôvodne objasňuje spojenie pravidiel so slobodou (s. 77) a ich úlohu pri formovaní nášho „umelého“ prostredia včítane zrýchlenia evolúcie.

Druhá časť knihy nesie názov Človek a normativita, i keď o tejto téme je i kapitola predchádzajúca. Táto časť sa začína piatou kapitolou Človek ako normatívny tvor, ktorá požičala názov celému zväzku. Tak trošku prekvapivo tu autor konštruuje líniu (nevedno či časovú alebo kauzálnu) pravidiel – jazyk – rozum, ale aj ich vzájomnú závislosť. Právnik prekvapí chápanie pravidla ako normatívneho postoja (s. 87), ktoré sa však vo svetle ďalších textov ukáže skratkou. Známejšie pôsobí, že pravidlá (spolu)vytvárajú spoločenské (nehmotné) fakty i postreh, že náš svet je (stále

viac) vytváraný pravidlami, ako priamo prírodou. Tu sa objavuje aj slovné spojenie normatívne priestory.

Následne formuluje metodologicky zásadnú myšlienku, že pravidlá spoluvytvárajú odlišnosť spoločenských a prírodných vied aj tým, že na ne ako ľudia nemôžeme nikdy hľadiť len „zvonka“. Svet vždy prežívame, a nielen zvonka skúmame. Na tomto mieste sa právnikovi z mysle vynorí spomienka na Hartov vnútorný a vonkajší pohľad na právo, čiže rozdiel medzi tým, kto sa cíti viazaný právnym poriadkom, a tým, kto ho zvonka skúma.

Veľmi dôležité je nachádzanie schopnosti normativity niekde v spoločenských emóciách, čo prinajmenej neodporuje Petříčkovmu: „... zákon možno v poslednej inštancii nie je nič mimo nás, ale že jeho moc je v skutočnosti majestátna len vtedy, ak je do nás vtlačeny ...“⁴ Pre právo vyvstáva paradox. Je pre človeka vonkajším spoločenským systémom odkázaným koniec koncov na ľudské „má byť“ stojace aj proti fakticite, z ktorej vzniklo. Nejde tu o zvláštnu podobu odcudzenia?

Šiesta kapitola Pravidlami riadené praktiky vyrastá zo spomínaného normatívneho postoja má/nemá byť a pokračuje (ne)hartovským rozlíšením pravidiel na základné a inštrumentálne. Tie prvé vznikli tak, že sa osvedčili v evolúcii daného spoločenstva a v tomto zmysle sú náhodilé. Nemajú metapravidlá. Tie druhé slúžia dosiahnutiu určitého cieľa. Pravidlá obvykle vytvárajú sústavy, „vnútri“ ktorých sú možné nové druhy činov. Právny úkon je možný až v rámci právneho poriadku.

Autor správne zdôrazňuje uvádzanie dôvodov pre pravidlá a význam vyjadrenia pravidla, ktoré umožňuje diskusiu o ňom. Pozornosti by nemala ujsť „pracovná definícia“ praktiky ako pohybu v priestore vytvorenom pravidlami. Ide tu zjavne o sociálny priestor, a nie o fyzikálne chápanie priestoru.

Siedma kapitola Spoločenský normativizmus sa začína a zakladá na vymedzení normy ako jedného zo spoločenských faktov (s. 107 –

³ JELLINEK, G. *Všeobecná státověda*. Praha : Jan Leichter, 1906, s. 364.

⁴ PETŘÍČEK, M. *Majestát zákona*. Raymond Chandler a pozdní dekonstrukce. Praha : Hermann & synové, 2000, s. 70.

108). Myšlienka, že úlohou normativity je aj slúžiť ako nástroj vysvetľovania vzťahu medzi individuálnou a spoločenskou úrovňou skutočnosti a kognície (s. 121) zapadá do rámca metodológie spoločenských vied i staršej radikálnej sociológie, kde sa analyzujú vzťahy ľudského konania a sociálneho systému či životnej cesty človeka a mocenskej elity (sociologická imaginácia).

Uznanie normatívnej sily fakticity vyústilo do správnej tézy o kauzálnej podmienenosti noriem i do poznania, že bez nich zmysluplne neuchopíme ľudskú spoločnosť na žiadnom stupni vývoja.

Autor venuje veľkú pozornosť jazykovému vyjadreniu pravidiel, kde až príliš striktné rozlišuje medzi vetami oznamovacími a „normatívnymi“ ako špecifickými rečovými aktmi. Správne dôvodí, že človek nemôže „vystúpiť“ zo všetkých svetov pravidiel a tak k nim zaujať len vonkajší (vedecky neutrálny) postoj.

Tretiu časť Pravidlá jazyka a inferencializmus otvára ôsma kapitola Inferencializmus venovaná filozofickému smeru, ku ktorému sa Jaroslav Peregrin výslovne hlási. Výklad sa opäť začína filozofiou jazyka, otázkami významu. Nadväzuje na Wittgensteina a Brandona, čím sa vracia ku pravidlám, tentoraz používania výrazu v konkrétnom jazyku. Asi ide viac o pravidlá sémantiky ako syntaxu. Veľkú pozornosť venuje nespornej existencii implicitných pravidiel.

Autor ponúka líniu normatívne emócie (niečo je správne/nesprávne) – normatívne postoje – pravidlá. Následne chápe význam ako inferenčnú rolu, teda podľa Brandona. Naša schopnosť tvoriť znaky a symboly údajne už predpokladá schopnosti zaujímať normatívne postoje a tvoriť pravidlá (s. 150).

Na začiatku ôsmej kapitoly Inferencializmus a normativita je umiestnený stručný výklad inferencializmu, a to v polemike s representationizmom. Autor hľadá predskokanov in-

ferencializmu v analytickej filozofii, kde zachádza do formálnej logiky a opäť i do filozofie jazyka.

Pre právnikov je zaujímavý jeho výklad obsahových/materiálnych inferencií.

Deviata kapitola Je inferencializmus v kruhu? mierne narúša architektúru knihy. Ide o krátku polemickú stať obsahujúcu dobré formulácie autorovej vlastnej koncepcie (napr. s. 171).

Posledná kapitola Inferencializmus: kam sa odtiaľ vydať presvedčivo zahŕňa to, čo bolo povedané v predchádzajúcich kapitolách.

Obsahuje niekoľko zvlášť vydarených formulácií, napr. tú o sprostredkovaní vplyvu prírodného prostredia na človeka normatívnymi tvorcami našej existencie (s. 173).

Čiastočne inými slovami zhrňa obsah knihy, keď argumentuje, že naše normatívne postoje a z nich zrodená psychológia noriem (schopnosť tvoriť, udržiavať a dodržiavať pravidlá) nás vývojovo odlišila od iných živočíšnych druhov. Na tejto ceste údajne zohrala významnú úlohu koordinácia konaní pomocou noriem.

„Právo možno nie je len o pravidlách, ale určite je v mnohom o pravidlách ...“⁵ a tak sa kniha o vzniku a funkciách pravidiel týka aj práva. Právnej teórii, ba ani širšiemu právnickému mysleniu by nemali ujsť filozofické výskumy normativity, ktorých časť v zrozumiteľnej forme ponúka recenzovaná publikácia. Na filozofických pracoviskách vznikli útvary štúdia normativity. Kontakt s nimi a ich výsledkami môže právnej vede prospieť. Filozofickému skúmaniu normativity by ušetrili mnoho práce poznatky právneho myslenia.

Eduard Bárány*

⁵ SCHAUER, F. *Thinking Like a Lawyer*. Cambridge – Massachusetts, London – England, 2009, s. 13.

* JUDr. Eduard Bárány, DrSc., Ústav štátu a práva SAV, v.v.i., Bratislava.